

„NOVÁ ŠKOLA“ A POKUS O SPOJENIE NÁRODNÉHO PÓHYBU S NAŠÍM ROBOTNÍCKYM HNUTÍM V 19. STOROČÍ

DALIMÍR HAJKO, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava.

HAJKO, D.: The „New School“ and an Attempt at Unification of the National Movement and our Working Movement in the XIXth Century. *Filozofia* 40, 1985, No. 5, p.

The Slovak and Czech Workers' Association in Budapest did not pretend to solve principal problems of the class struggle and confined itself to, more or less, cooperative activities and non-political cultural instruction. As far as the development of the Slovak working Movement in Hungary of the XIXth ct. is concerned, the association helped as an organizational basis of workers in Budapest and as a platform for cooperation of the Czech and Slovak proletariat. These positive moments in the rise and activities of the association were depreciated by the fact that it was organized and ideologically influenced by the representatives of the so called New School, i. e. the members of Slovak bourgeoisie which naturally propagated ideas in the association that were conform to its class interests. It was, first of all, the idea of class cooperation and class union of workers and capitalists, consequently the cooperation of two antagonistic social classes. Such cooperation had no prospects in view of the antagonism of class interests and opposite aims of both classes.

Od úvah významných osobností slovenského národnooslobodzovacieho hnutia o socializme bol už len krok k pokusom spojiť národné hnutie s hnutím robotníckej triedy v Uhorsku. Typický pokus o takéto spojenie sa odohral v sedemdesiatych rokoch minulého storočia v prostredí slovenských a českých robotníkov, ktorí pracovali v hlavnom meste Uhorska.

Takmer súčasne so vznikom bratislavského robotníckeho spolku Napred založil sa v Budapešti roku 1870 spolok českého a slovenského robotníctva pod názvom Československý robotnícky spolok. Pri zrode tohto spolku stála skupina príslušníkov radikálnej, väčšinou slovenskej inteligencie a liberálnej buržoázie, ktorí začiatkom roku 1868 vystúpili ako samostatná politická strana *Nová škola slovenská*. Jej príslušníci sa postavili kriticky k štúrovskému programu, ktorý v období po revolúcii roku 1848 postupne strácal svoj pokrokový charakter a čoraz väčšmi sa utápal v konzervativizme a pasivite.

Liberáli organizovaní v Novej škole presadzovali program hmotného pozdvihnutia slovenského národa a politiku „činov“, ktorá kontrastovala s tradičnými pokusmi konzervatívneho krídla slovenskej politiky pomocou petícií a memoránd zlepšiť položenie slovenského národa. Ideovým vodcom konzervatívcov (Starej školy) bol v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia Jozef Miloslav Hurban, ktorý v časopi-

se *Cirkevní listy* ostro napádal zámery Novej školy. V *Slovenských novinách*, ktoré boli orgánom Novej školy, mu odpovedali najmä Ján M. Bobula, Koloman Banšell, Ján Palárik, Ján Mallý-Dusarov a ďalší prívrženci lnutia mladej generácie uhorskej liberálnej buržoázie.

Koloman Banšell vyjadril presvedčenie svojich ideových súputníkov takto: „Áno, časy idealizmu sa minuli. Prešporská junač, nabraná hyperidealizmom Hegelovým, ponorená do hĺbky absolútneho ducha vykonala svoju misiu a vykonala ju dôstojne. Škola blahej pamäti Štúra iste i sama nahliadne, že jej časy nie sú časy naše a že my tedy zastať musíme pod prápor rozumného realizmu. Nebudeme vrcholec paláca pozlacať, dokým pevný základ nemáme položený! Ako z Hegela vyrástol Feuerbach, tak vyplynul i z idealizmu nevyhnutný materializmus. To je dedičstvo našich časov a my máme tiež nároky naň. Jestli ľud náš hmotne nepozdvihneme a nezabezpečíme jeho životnú existenciu voči svetovému prúdu, nečakajme spásu od žiadnej výchovy.“ (1, č. 207).

Hmotné pozdvihnutie ľudu bezprostredne súviselo s hospodárskymi predstavami slovenskej maloburžoázie o vlastnom hmotnom zosilnení a rozvoji, ktorý by upevnil aj jej spoločensko-politické pozície. Preto v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch ideológovia mladej liberálnej buržoázie tak intenzívne podporovali hospodárske programy, ktoré mali za cieľ rozmach kapitalistickej priemyselnej výroby a finančníctva. Nedokázali však prekročiť obmedzenia, ktoré vyplývali z ich triednej zadenosti, nedokázali pochopiť sociálne potreby proletariátu a nemali záujem prispievať svojou činnosťou k sociálnej a triednej emancipácii robotníckej triedy. Ich záujem o robotníka bol limitovaný možnosťami príslušníkov ľudových vrstiev prispieť k rozvoju slovenského kapitalistického podnikania či už vlastnou prácou alebo finančnými úsporami ukladanými v slovenských bankách, sporiteľniach a tzv. pomocniciach. Svoju úlohu pri apelovaní na slovenské národné povedomie tu hral aj zápas s inonárodným kapitálom, predovšetkým s maďarským a rakúskym. No vo chvíli, keď sa v slovenskej tlači — ako napr. v Daxnerových článkoch publikovaných v „konkurenčných“ *Pešťbudínskych vedomostiach* — objavili úvahy o potrebe prekročiť rámec ekonomickej oblasti spolupráce maloburžoázie s príslušníkmi robotníckej triedy, v slovenskom orgáne uhorskej liberálnej buržoázie, v Bobulových *Slovenských novinách* sa ihneď objavili obvinenia z komunistického zmýšľania, ktoré prívrženci Novej školy adresovali najmä Daxnerovi.

Na druhej strane však treba vidieť aj tú skutočnosť, že dočasné spojenectvo maloburžoázie a príslušníkov robotníckej triedy, podmienené ekonomickými potrebami buržoázie, ktorá sa v našich podmienkach ešte iba začínala formovať ako trieda a doposiaľ ešte neupevnila svoju moc, objektívne predsa len prinieslo niektoré pozitívne výsledky pre rozvoj nášho robotníckeho hnutia v období pred vznikom sociálnodemokratickej strany v Uhorsku.

Nová škola sústredila svoju pozornosť predovšetkým na slovenských robotníkov a remeselníkov, ktorí žili v Budapešti. Podľa údajov Bobulových *Slovenských novín* (2, č. 53) koncom šesťdesiatych rokov žilo v uhorskom hlavnom meste bezmála 30 000 Slovákov. Veľká väčšina z nich boli práve robotníci a remeselníci. Malá časť slovenských robotníkov bola organizovaná v maďarsko-nemeckom Všeobecnom robotníckom spolku, viacerí však hľadali spojenie s českými robotníkmi, ktorí im boli bližší národnostne a jazykovo... Toto spojenie sa realizovalo najprv v Československom robotníckom spolku založenom r. 1869, neskôr však najmä v Československom robotníckom spolku v Pešťbudíne, ktorý vznikol koncom roku 1870.

Táto akcia bola organizačne pripravená „v kruhoch slovenskej buržoázie z tábora tzv. Novej školy a jej orgánu Slovenských novín. Jej príslušníci na čele s J. Bobulom ideologicky usmerňovali valné zhromaždenie, ktoré rozhodovalo o stanovách spolku; o jej rýchly zdarný priebeh sa zaslúžil tajomník doterajšieho československého robotníckeho spolku, právnik a publicista F. Sláma, Bobulov spolupracovník.“ (3, s. 198). J. Bobula vo svojom vystúpení na ustanovujúcej schôdzi robotníckeho spolku 12. decembra 1870 dokazoval, že „štát doposiaľ zanedbával robotníctvo, ktoré je produktívna trieda v národe“ a vyslovoval svoju spokojnosť nad tým, „že sa robotníci slovenskí s českými, jakožto im v reči najpríbuznejšími, spolčujú“ (4, s. 179, cit. podľa 3, s. 198).

F. Sláma pripomenul, že účastníci príliš zdôrazňujú podporný charakter spolku a vzdelávaciu činnosť v jeho rámci, menej pozornosti však venujú triednemu postaveniu robotníka. Sám toto postavenie charakterizoval takto: „Robotník je otrokom kapitálu. Proti tomu musí tiež pracovať, ako aj k tomu, aby spoločnosť ľudská uznala, že je robotník človek ako iný, že nikto nie je väčším pánom než on, lebo on sám na iné triedy spoločnosti musí driať.“ (5, č. 5, cit. podľa 3, s. 198). Slámovo upozornenie na triedny charakter záujmov slovenského a českého robotníctva nenašlo nijakú odozvu vo vedení Československého robotníckeho spolku v Pešťbudíne a zápas o triednu emancipáciu sa neodrazil v stanovách ani vytýčených cieľoch spolku. Cieľom spolku totiž bolo „1. podporovať všeobecné a priemyselné vzdelanie svojich členov, 2. pestovať ušľachtilý spoločenský život, 3. podporovať členov v chorobe, 4. pôsobiť vôbec na hmotný blahobyť robotníctva“ (3, s. 199).

Budapeštiansky spolok českých a slovenských robotníkov si teda pred seba ani zďaleka nekládol úlohu riešiť zásadné otázky triedneho charakteru a obmedzoval sa viac-menej iba na svojpomocnú aktivitu a apolitickú kultúrno-osvetovú činnosť. Z hľadiska rozvoja slovenského robotníckeho hnutia v Uhorsku mal spolok istý neodškriepiteľný význam ako organizačná základňa budapeštianskych robotníkov a ako východisko pre spoluprácu českého a slovenského proletariátu.

Tieto pozitívne hodnoty vzniku a pôsobenia spolku však prevažovala okolnosť, že spolok bol zorganizovaný a svetonázorovo usmerňovaný ideológmi tzv. Novej školy, teda príslušníkmi slovenskej buržoázie, ktorá pochopiteľne presadzovala na pôde spolku názory, aké vyhovovali jej záujmom. Predovšetkým to bola myšlienka triednej spolupráce a triedneho zväzku robotníkov a kapitalistov, teda spolupráca medzi dvoma antagonistickými spoločenskými triedami. Takáto spolupráca bola bezperspektívna vzhľadom na protirečivosť triednych záujmov a s ním spojené protichodné ciele oboch tried. V danej historickej situácii pokusy o podobné spojenectvo umožňovala najmä svetonázorová obmedzenosť a ideologická nevypelost' slovenského robotníctva.

Ako teda odpovedať na otázku, či v konečnom dôsledku bolo pôsobenie spolku škodlivé alebo užitočné z hľadiska rozvíjania slovenského robotníckeho hnutia a z hľadiska prenikania myšlienok marxizmu k nám?

Zotrvávanie na svojpomocných princípoch v duchu zásad nemeckého ideológa Schultze-Delitzscha bezpochyby nebolo v danej historickej situácii krokom vpred, naopak, pomáhalo udržiavať proletariát v hraniciach maloburžoáznej ideologickej obmedzenosti. Prejavil sa tu — najmä medzi českými členmi spolku — vplyv F. L. Chleboráda (1839—1911), ktorý bol hlavným propagátorom svojpomocného hnutia v Čechách v druhej polovici minulého storočia. V čase, keď zakladali českí a slovenskí robotníci v Budapešti svoj spolok, v Čechách sa už formovala robotnícka opozícia proti Chleborádovi a jeho svojpomocným snahám, ktoré potláčali triedne záujmy a brzdili triedny boj robotníctva proti buržoázii a v konečnom dôsledku sa pokúšali likvidovať politické hnutie socialisticky orientovaných robotníkov.

Apolitický a netriedny charakter svojpomocného spolku Orel, ktorý r. 1867 založil F. L. Chleborád so svojimi prívržencami v Prahe, bol zrejme predobrazom zámerov a cieľov činnosti Československého robotníckeho spolku v Pešťbudíne. Spoločné im boli najmä tendencie na báze boja o národnú emancipáciu presvedčiť robotníkov, aby 1. videli v kapitalistoch svojich spolupracovníkov a nie nepriateľov, 2. aby prijali myšlienku, že jedine vlastným podnikaním môžu zlepšiť svoje sociálne postavenie. Je pochopiteľné, že takéto teórie podporovali ideológovia liberálnej národnej buržoázie, pretože plne vyhovovali jej záujmom.

Z hľadiska dôsledného marxisticko-leninského prístupu možno na situáciu, v ktorej sa buržoázna demokracia začína orientovať na robotníkov, aplikovať Leninove slová (z r. 1905) o vzťahu proletariátu a liberálnej buržoázie: „Títo páni sa síce pokladajú za sociálnych demokratov, pokladajú sa za pravých tlmočníkov snáh robotníckej triedy, ale nechápu, alebo nechcú pochopiť, že robotnícke hnutie dosiahne významné výsledky len vtedy, ak na jeho čele bude jednotná robotnícka strana, ak si proletariát uvedomí svoju triednu osobitosť a pochopí, že jeho ozajstné

oslobodenie musí byť dielom jeho vlastných rúk, a nie rúk buržoáznej demokracie . . .“ (6, s. 411).

xxx

V čase vzniku budapeštianskeho spolku, pri ktorého zrode stáli príslušníci tzv. Novej školy, bolo svojpomocné robotnícke hnutie organizované príslušníkmi buržoázie už vcelku prekonané, do popredia záujmu sa dostávali vzdelávacie spolky a predstavitelia rodiaceho sa sociálnodemokratického hnutia. V relatívne zaostalých uhorských pomeroch však malo každé vytváranie priestoru pre organizovanie slovenských robotníkov ten význam, že napomáhalo sústreďovaniu robotníkov a nútilo ich formulovať a vyjadrovať problémy, ktoré boli pre všetkých príslušníkov robotníckej triedy spoločné. Spolupráca a vzájomný styk českých a slovenských robotníkov — aj napriek buržoáznemu tútorstvu spolku — viedol k zvyšovaniu triednej uvedomelosti. Nezanedbateľný vplyv tu zohral aj český časopis *Dělnické listy*, ktorý od septembra 1873 (keď mladočecha Baráka vystriedal J. B. Pecka) získal revolučný charakter.

Aj keď spolok z hľadiska rozvoja nášho robotníckeho hnutia a prenikania marxizmu na Slovensko nezohral nijakú významnejšiu úlohu, predsa len mal aj pozitívny význam. Treba si totiž uvedomiť, že v období, o ktorom hovoríme, slovenský proletariát úporne zápasil o úlohu hegemóna v hnutí ľudových mäs za demokratické zmeny v spoločnosti. K týmto požadovaným demokratickým zmenám patrilo aj riešenie národnostnej otázky. Potreba tohto riešenia viedla v istom období rozvoja revolučného hnutia k spojeniu s liberálnou buržoáziou a čiastočne aj k preberaniu jej ideológie. Aj tu treba hľadať zárodky oportunistických a reformistických tendencií v našom sociálnodemokratickom hnutí. Lenin sa vyjadril, že presviedčať robotníkov, že nepotrebujú hegemoniu „znamená zapredávať vec proletariátu liberálom, znamená propagovať namiesto *sociálnodemokratickej* robotníckej politiky *liberálnu* robotnícku politiku. Lenže kto sa vzdáva myšlienky hegemonie, uznáva tú najvulgárnejšiu odrodu reformizmu . . .“ (7, s. 382).

Ak aplikujeme túto Leninovu myšlienku na aktivitu slovenského robotníctva koncom šesťdesiatych rokov minulého storočia v spolenectve s predstaviteľmi liberálnej slovenskej buržoázie, zistíme, že do tej miery, do akej sa príslušníci robotníckej triedy vzdávali úlohy hegemóna v demokratizačnom pohybe, neprospievali nášmu vtedajšiemu robotníckemu hnutiu a z hľadiska historického vývinu ho viedli do slepej uličky. Avšak v týchto momentoch, v ktorých aktivita v rámci „svojpomocnej činnosti“ objektívne prispievala k sebauvedomovaniu robotníckej triedy ako hegemóna revolučného boja, prispievala aj k priblíženiu cieľov socialistickej revolúcie. Takéto momenty boli najmä štyri: 1. Uvedomelí jednotlivci dokázali aj v podmienkach spolkového života, ktoré určovali buržoázni tútori

spolku, prejavíť svoje triedne povedomie a začínali si uvedomovať problematiku súvisiacu s robotníckou otázkou. 2. Zvýšila sa informovanosť slovenských robotníkov o problémoch robotníckeho hnutia najmä zásluhou českej robotníckej tlače. 3. Príslušníci slovenského proletariátu získavali prvé organizačné skúsenosti a napokon 4. V tomto období a na tejto pôde začala spolupráca českého a slovenského proletariátu, ktorá v nasledujúcich desaťročiach priniesla plodné výsledky vo forme účasti takých osobností na slovenskom robotníckom hnutí, pochádzajúcich z českého prostredia, ako boli František Tupý, Eduard Borek, Václav Chlumský a ďalší.

Slovenské robotnícke hnutie našlo v prvých fázach svojho rozvoja v druhej polovici 19. stor. veľkú oporu v českých robotníkoch, ktorí prichádzali na Slovensko ako radcovia a aktívni účastníci organizovaného robotníckeho hnutia u nás. Tu vznikali spoločné tradície boja českej a slovenskej robotníckej triedy, tu sa vytvárali podmienky pre spoluprácu na poli robotníckej osvety, ktorá pomáhala prebúdzaf city triednej solidarity. „Slovenský proletariát našiel vo vyspelejších českých robotníkoch oporu svojich pokrokových síl v dobe, keď ani mladá slovenská inteligencia (myslím konkrétne vysokoškolskú mládež v Pešti, Bratislave a vo Viedni) nemala porozumenie pre jeho boje, zodpovedajúce špecifickým národným podmienkam.“ (3, s. 203).

Pre mnohé politické osobnosti nášho robotníckeho hnutia bolo koľískou zrodu práve toto prostredie, táto solidarita. Práve preto musíme napriek všetkým výhradám k mladoburžoáznym prvkom v činnosti robotníckych spolkov vidieť aj pozitívny príspevok tejto aktivity k boju slovenského proletariátu. Národné hnutie tento boj síce priamo nestimulovalo, ale v niektorých konkrétnych prípadoch preň vytváralo organizačné predpoklady. Tak to bolo aj v prípade spojenia príslušníkov hnutia Novej školy slovenskej s organizovaním českého a slovenského robotníctva žijúceho v hlavnom meste Uhorska, hoci výsledky, pre ktoré hodnotíme túto aktivitu pozitívne, boli na míle ďaleko od zámerov slovenskej liberálnej buržoázie. Boj o národnú emancipáciu sa mimovoľne a spontánne spájal s bojom o emancipáciu sociálnu. Túto si však programovo vytýčilo až sociálnodemokratické hnutie.

xxx

S prvými prejavmi kritiky predstáv o „samospasiteľnosti“ robotníckych svojpomocných spolkov a družstiev sa stretávame v čase pôsobenia uhorskej Všeobecnej robotníckej strany, ktorá mala marxistický program činnosti. Pri jej vzniku roku 1878 stál známy revolucionár Leo Frankel, ktorý ostro vystupoval proti ilúzii, že systém svojpomocných robotníckych družstiev a spolkov dokáže vyriešiť naliehavé problémy, v ktorých sa ocitajú robotníci ako spoločenská trieda.

V súvislosti so zakladaním družstiev v Uhorsku Frankel r. 1880 napísal: „Považovali sme za svoju povinnosť postaviť sa proti ilúzii, že takéto výrobné družstvá — ešte aj v najvýhodnejšom prípade — môžu zlepšiť situáciu všetkých robotníkov a vyhlásili sme, že robotnícku otázku nemožno riešiť po čiastkach a utišujúcimi prostriedkami, ale že ju možno vyriešiť iba ako celok, iba veľkými prenikavými reformami...“ Charakteristika svojpomocných robotníckych výrobných družstiev ako „utišujúcich prostriedkov“ v tragickom hospodárskom a sociálnom položení proletariátu bola viac ako presná. „Rád by som ešte zvlášť zdôraznil“, dodáva k tomu Leo Frankel, „že ani výrobné združenia, ani prípadné vybojovanie všeobecného volebného práva nepovedie k vyriešeniu spoločenskej otázky: jedno je práve takým sebaklamom ako druhé; spoločenskú otázku možno natrvalo a do všetkých podrobností vyriešiť iba víťazným bojom proti dnešnému štátu a spoločenskému zriadeniu...“ (Cit. podľa 8, s. 178—179).

Leo Frankel a jeho prívrženci zo Všeobecnej robotníckej strany boli v otázke svojpomocných výrobných združení robotníkov zástancami línie triedneho boja proletariátu, ktorá uznáva — ako sa o tom vyslovil V. I. Lenin o tri desaťročia neskôr v súvislosti s otázkou družstiev na medzinárodnom socialistickom kongrese v Kodani — že „družstvá môžu byť v tomto boji významnou zbraňou, jedným z jeho pomocných prostriedkov a určuje podmienky, za ktorých by družstvá naozaj plnili túto úlohu a nezostali len obchodnými podnikmi. „Druhá línia“, pokračuje V. I. Lenin, „je línia maloburžoázna, ktorá zastiera úlohu družstiev v triednom boji proletariátu a rozširuje význam družstiev za rámec tohto boja (t. j. hádže do jedného vreca proletársky a podnikateľský názor na družstvá) a ciele družstiev určuje takými všeobecnými frázami, že sú prijateľné aj pre buržoázneho reformátora, tohto ideológa väčších i menších pokrokových podnikateľov.“ (9, s. 423—424).

Robotnícka trieda v tomto historickom období nebola u nás ešte natoľko vyspelá, aby jej príslušníci dokázali v plnom rozsahu pochopiť, že všetky hmotné zlepšenia a „utišujúce prostriedky“, ktoré sú spojené s existenciou proletárskych družstiev, nemajú podstatný význam, kým sú výrobné prostriedky vlastníctvom buržoázie. Keď Leo Frankel opustil Uhorsko a keď sa na čelo uhorského robotníckeho hnutia dostali oportunistickí sociálnodemokratickí vodcovia, akákoľvek polemika s ideou „samospasiteľnosti“ svojpomocných družstiev sa vytratila z ideologického arzenálu sociálnej demokracie. Ilúzia, že svojpomocné spolky sú organizáciami, ktoré pomáhajú riešiť sociálnu otázku bez triedneho boja a bez vyvlastnenia buržoázie, sa udržiavala v našom robotníckom hnutí ešte dlhé desaťročia. O to viac treba oceniť Frankelovu kritiku názoru, že svojpomocné družstevníctvo je akousi náhradou triedneho boja, kritiku toho názoru, ktorý viedol robotnícke hnutie k pasivite, ktorý zastieral skutočnú funkciu družstiev a protirečil stanovisku, že „družstvá musia priamo pomáhať proletariátu v triednom boji“ (V. I. Lenin).

Spomenuté kritické výhrady vychádzali z marxistického prístupu k sociálnej problematike a k otázke triedneho boja a svedčili o existencii zdravého prúdu v uhorskom robotníckom hnutí.

LITERATÚRA

1. Slovenské noviny (Bobulove), ročník 1872.
2. Slovenské noviny (Bobulove), ročník 1868.
3. GOLÁŇ, K.: Styky slovenského a českého proletariátu v období počiatkov robotníckeho hnutia. In: O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov. Bratislava 1956.
4. Slovenské noviny (Bobulove), ročník 1870.
5. Slovenské noviny (Bobulove), ročník 1871.
6. LENIN, V. I.: Zbrané spisy 9. Bratislava 1981.
7. LENIN, V. I.: Zbrané spisy 20. Bratislava 1983.
8. ARANYOSSIOVÁ, M.: Začiatky moderného robotníckeho hnutia v Uhorsku. Bratislava 1958.
9. LENIN, V. I.: Zbrané spisy 19. Bratislava 1983.